

Het Nieuwe Convivialistische Manifest

Convivialisme of Barbarij¹

Proloog

Het doel van dit Nieuwe Convivialistische Manifest is een beweging in gang zetten. Een beweging van overleven. Of beter: het openen van een nieuw horizon voor beter samen-leven. Om verschillende redenen ziet de toekomst van onze planeet en van de mensheid er met de dag somberder en onzekerder uit. De botsing van steeds formidabelere economische, financiële, militaire en technowetenschappelijke machten, de overexploitatie van de natuur en de versnelling van de opwarming van de aarde laten ons nauwelijks een andere keuze dan een alternatieve koers uit te zetten. Al deze factoren dragen bij aan een toestand van groeiende barbarij en een strijd van allen tegen allen — en tegen de planeet. Juist nu, dat wil zeggen in de komende jaren, worden wij, als leden van de mensheid, opgeroepen onze zelfkennis en onze plaatsbepaling in de wereld te verdiepen. Willen wij blijven optrekken naar steeds grotere supermacht en barbarij ten koste van onze eigen ondergang, op een ultrarijke minderheid na? Of zullen wij ons bereid én in staat tonen machtsverschillen te beteugelen en het algemene belang te dienen?

Hoe kan de mensheid zelfbewust worden? Zeker niet door simpelweg de stemmen en

meningen van individuen op te tellen. Ons voorstel — omdat het om bewustzijn gaat — is om enkele van de hoogste intellectuele, morele, wetenschappelijke en religieuze autoriteiten (de best bekende en dus invloedrijkste), representatief voor de tradities van de verschillende cultuurgebieden op aarde, samen te brengen. Elk van hen is drager en culminatiepunt van een eeuwenlang reflectieproces. Door hen te verenigen, vergroten we de kans om geweld te keren en een oorlog van allen tegen allen te voorkomen.

Het is waar dat woorden zwak zijn naast wapens, en dat goede intenties niet volstaan. Maar als de bijeengebrachte persoonlijkheden erin slagen overeenstemming te bereiken over een 'grootste gemene deler' van wat mensen mogen nastreven en ondernemen — en, omgekeerd, waar zij van moeten worden weerhouden — dan kan dat het begin zijn van een wereldwijde schokgolf van potentieel onstuitbare kracht. Een schokgolf gevoed door helder inzicht in de algemene onderlinge afhankelijkheid waarin wij leven: een onderlinge afhankelijkheid tussen alle mensen, alle samenlevingen, en met de natuur, die de voorwaarde is om op aarde te kunnen leven.

Wie zou deze persoonlijkheden moeten kiezen, en volgens welke criteria? Op voorhand is er geen afdoend antwoord. Wat we nu wél kunnen doen, is NGO's en netwerken uitnodigen die zich inzetten voor het algemeen belang en de menselijke waardigheid om zich bij deze dynamiek aan te sluiten. Elk van hen zal zijn eigen opvatting ontwikkelen en verdedigen over wat wij redelijkerwijs mogen hopen en wat ontoelaatbaar is als we een toekomst voor de mensheid willen. Een mooie toekomst. De documenten die door de betrokken netwerken worden opgesteld, dienen als werkdocument voor de mondiale convivialistische bijeenkomsten van hun vertegenwoordigers. Deze werkzaamheden zullen uitmonden in een algemene en mondiale *Verklaring van onderlinge afhankelijkheid*. Deze Verklaring komt naast de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* te staan en richt zich op de nieuwe uitdagingen waarvoor wij vandaag staan.

Het onderhavige Nieuwe Convivialistische Manifest is een startmotor voor die dynamiek: een denkkader en een werkdocument. Het is bedoeld om in dialoog te treden met andere documenten en initiatieven van gelijke aard.

Nota bene: Voor wie zich terecht zorgen maakt over het toevertrouwen van de discussie over morele standaarden van de mensheid aan een handvol wijze vrouwen en mannen die zouden spreken namens 'gewone' mensen: als zij werkelijk wijs zijn (en hopelijk wijzer dan menigeen in de geïnstitutionaliseerde politiek en diens kortetermijnjacht op macht), dan weten zij dat hun taak beperkt is tot het formuleren van algemene beginselen. Alle concrete beslissingen en maatregelen moeten worden genomen door gewone mensen van goede wil, met respect voor lokale omstandigheden, instituties en belangen. Niettemin

is bezinning op algemene beginselen — en enkele van hun implicaties — noodzakelijk om praktische en lokale toepassingen te begeleiden en te begrenzen.

Inleiding. Waarom een Nieuw Convivialistisch Manifest?

De convivialistische beweging ontstond ruim tien jaar geleden uit de behoefte om de grote uitdagingen van onze tijd het hoofd te bieden — uitdagingen waarvoor de klassieke politieke filosofieën van de moderniteit niet langer toereikend blijken. Liberalisme, socialisme, communisme en anarchisme hebben zonder twijfel veel betekend voor de emancipatie van mensen en voor de opbouw van rechtvaardiger samenlevingen. Maar zij schieten tekort om richting te geven in een wereld die fundamenteel veranderd is. Wij hebben nieuwe grondslagen nodig.

In de kern gaat het om de kunst van het samenleven — het vermogen om naast elkaar, met elkaar en zelfs tegen elkaar te leven, zonder elkaar te vernietigen

Convivialisme richt zich precies daarop: op de basisprincipes die samenleven mogelijk maken. In de kern gaat het om de kunst van het samenleven — het vermogen om naast elkaar, met elkaar en zelfs tegen elkaar te leven, zonder elkaar te vernietigen. Dat is wat alle religies en filosofische systemen ter wereld in wezen altijd hebben nagestreefd. De verwarring waarin wij vandaag verkeren, komt grotendeels voort uit het feit dat we niet langer weten aan welke van deze tradities we ons moeten hechten, noch uit welke intellectuele en morele bronnen we kracht kunnen putten.

De politieke ideologieën van de moderniteit zijn niet dood, maar ze blijken machteloos om onze huidige werkelijkheid, laat staan onze toekomst, te verhelderen. Bovendien zijn ze vaak blind gebleven voor niet-Westerse tradities en voor de eindigheid van de hulpbronnen van de aarde.

De politieke ideologieën van de moderniteit zijn niet dood, maar ze blijken machteloos om onze huidige werkelijkheid, laat staan onze toekomst, te verhelderen. Bovendien zijn ze vaak blind gebleven voor niet-Westerse tradities en voor de eindigheid van de hulpbronnen van de aarde.

In dat vacuüm heeft het neoliberalisme zich kunnen nestelen — als ideologie én als verzameling beleidspakketten — met de claim

dat oneindige economische groei de enige denkbare oplossing is voor de problemen van de wereld. Het is een simplistisch antwoord, maar een dat effectief mensen heeft doen geloven dat het pragmatisch is en dat er “geen alternatief” bestaat.

Het neoliberalisme berust op twee kernstellingen:

1. Hebzucht is goed.
2. Samenleving bestaat niet — er zijn alleen individuen die hun eigenbelang najagen.

Beide stellingen zijn onwaar en destructief. Ze leiden onvermijdelijk tot het uiteenvallen van sociale verbanden, tot de strijd van allen tegen allen, tot een algemene drang naar almacht én tot de versnelde aantasting van onze leefomgeving. In praktijk heeft het neoliberalisme geleid tot een ongeziene concentratie van rijkdom en macht bij een financieel-economische elite en haar satellieten; tot de uitholling van democratieën; tot groeiende ongelijkheid; tot gevoelens van onveiligheid; tot ecologische verwoesting; en tot massale migratiebewegingen. Daarbovenop heeft het een reeks tegenreacties uitgelokt die de oorzaken van ons onbehagen niet aanpakken, maar juist misbruiken. Wanneer sociale verbanden afbrokkelen en het bestaan precair wordt, lijkt de enige remedie te liggen in de terugkeer naar nationalisme, racisme, autoritarisme en het ondermijnen van de rechtsstaat — vaak in combinatie met masculinisme en fundamentalisme.

De redenering gaat dan als volgt: ‘Als onze samenleving uiteenvalt en onze bestaanszekerheid bedreigd wordt, dan moeten we onze natie zo sterk mogelijk maken. Laten we onze gemeenschap herbouwen — maar alleen voor wie op ons lijkt en tot onze groep behoort. Vertrouw op sterke mannen die de orde herstellen en ons beschermen tegen ‘de anderen’.’

Wereldwijd speelt zich hetzelfde scenario af, telkens sneller en feller. Onder het juk van neoliberale hegemonie en financieel-specu-

latief kapitalisme grijpen autoritaire leiders de macht — vaak in nauwe alliantie met een nieuwe klasse van hypervermogenende technologiekapitalisten die nóg verder willen gaan in deregulering, privatisering en het ontmantelen van de verzorgingsstaat.

Op het eerste gezicht lijkt het paradoxaal: kiezers stemmen voor steeds radicaler neoliberale politici omdat deze zich nationalistischer, identitairder en autoritairder presenteren. Subjectief bieden zij desillusioneerde burgers een gevoel van betekenis, hoop en trots. Objectief dragen zij bij aan een verdere verslechtering van de leefomstandigheden van de meerderheid — terwijl steeds grotere rijkdom naar de top vloeit.

Kiezers aanvaardden deze gevolgen omdat zij zich vastklampen aan de denkbeelden en illusies die autoritaire leiders verspreiden om macht te verkrijgen. Steeds meer samenlevingen komen zo in een vicieuze cirkel terecht waarin waarheid, menselijkheid en rechtvaardigheid afbrokkelen.

Convivialisme biedt een uitweg uit deze impasse door een aantal principes voor te stellen waarop een gedeelde visie op het goede leven gebouwd kan worden — principes die een meerderheid van mensen, over culturen heen, kan herkennen en onderschrijven.

Vijf gebruikersvriendelijke convivialistische principes

De tijden waarin ‘universele’ oplossingen uit het Westen aan de rest van de wereld werden opgelegd, zijn voorgoed voorbij. Wat we vandaag nodig hebben zijn potentieel universaliseerbare principes: uitgangspunten die op veel plekken ter wereld kunnen weerklanken omdat zij aansluiten bij bestaande waarden, tradities en intuïties.

De ervaringen met de eerste twee convivialistische manifesten² geven reden tot hoop dat onze vijf onderstaande convivialistische principes zulke universeel herkenbare bouwstenen kunnen zijn. Het eerste manifest (2013), dat de ondertitel *Verklaring van Interdependen-*

tie droeg, vond weerklank bij vooraanstaande filosofen in China, Japan en Korea. Chinese denkers herkenden er een verwantschap in met het oude filosofische begrip *gongsheng*, Japanners met het idee van *kyōsei*. Het tweede manifest werd vervolgens mee-ondertekend door bijna driehonderd intellectuelen uit drieëndertig landen met uiteenlopende politieke en ideologische achtergronden. Beide manifesten zijn vertaald in een tiental talen.

Na uitvoerige gesprekken en internationale uitwisseling bereikten degenen die zich met het convivialisme identificeren overeenstemming over vijf principes en één ‘categorisch imperatief’ — de voorwaarden waarvan zij menen dat elke samenleving die een goede plaats wil zijn om te leven, én sociaal én ecologisch duurzaam, deze moet respecteren.

1. *Het principe van de Gemeenschappelijke Natuur*

Mensen leven niet buiten de natuur, en er bestaat vrijwel nergens op aarde nog ‘ongerepte natuur’. Of we het willen of niet: wij maken deel uit van een groter geheel van levende en niet-levende wezens waarmee wij onderling afhankelijk zijn.

2. *Het principe van de Gedeelde Menselijkheid*
Voorbij verschillen van huidskleur, nationaliteit, taal, cultuur, religie, rijkdom, gender of seksuele oriëntatie zijn wij allen mens. Er bestaat slechts één mensheid — divers en meervoudig — en deze verdient respect in elk van haar leden.

3. *Het principe van de Gemeenschap*

Mensen zijn sociale wezens. Onze grootste rijkdom schuilt in de relaties die wij onderhouden binnen kleinere en grotere gemeenschappen.

4. *Het Individuatie-principe*

Politiek is legitiem wanneer zij ieder individu in staat stelt zijn of haar unieke individualiteit erkend te zien door het ontwikkelen van vermogens en handelingskracht met en voor

anderen, vanuit het perspectief van gelijke vrijheid. Anders dan narcistisch individualisme erkent dit principe alleen de waarde van menselijke subjecten die hun eigenheid vormgeven in verbondenheid met anderen en met de natuur.

5. *Het principe van Creatief Conflict*

Omdat ieder individu en elke gemeenschap geroepen is zijn eigenheid te uiten, is het normaal dat mensen en samenlevingen met elkaar in conflict komen. Maar dat is slechts legitiem wanneer het kader van Gemeenschappelijke Natuur, Gemeenschappelijke Menselijkheid en Gemeenschap niet wordt bedreigd. Dan kan conflict uitgroeien tot een vruchtbare, niet-destructieve vorm van rivaliteit.

Naast deze vijf principes is één overkoepelend beginsel essentieel: *de beheersing van hybris* — de menselijke neiging tot grenzeloze zelfverheffing en machtsuitbreiding. Sinds de prehistorie is het temmen van hybris de sleutel geweest tot het floreren van culturen en individuen.

Om rivaliteit ten dienste te stellen van het algemeen belang — dat wil zeggen: evenwicht en harmonie tussen de vijf principes — moeten excessieve verlangens naar macht (almacht) en rijkdom (pleonexie: het willen bezitten van steeds meer) worden begrensd. Er is niets mis met excelleren of streven om de beste te zijn, zolang dat óók anderen ten goede komt.

De balans opmaken van het verleden en tegelijkertijd naar de toekomst kijken

Pas geleidelijk aan drong het tot ons convivialisten door dat de vier snelle principes eigenlijk de kern van elk van de vier grote westerse moderne politieke ideologieën uitdrukten. Het principe van de gemeenschappelijke menselijkheid kan worden gezien als afgeleid van het communisme. Het principe van creatief conflict kan worden gezien als afgeleid van (politiek, economisch en cultureel) liberalisme. Het principe van gemeenschap (of

gemeenschappelijke socialiteit) kan worden gezien als een uitdrukking van de kern van het socialisme. Ten slotte kan het principe van individuatie worden gezien als afgeleid van het anarchisme. Het principe van gemeenschappelijke natuur vat de kern van het milieubewustzijn en de politieke ecologie samen. Een van de kritieken op de milieubeweging is dat zij zich te veel richt op ecologische kwesties en er niet in slaagt zich te ontwikkelen tot een levensvatbare en volwaardige politieke beweging die het sociale en individuele welzijn en de zorgen over het 'einde van de maand' niet vervangt door catastrofisme over het 'einde van de wereld' en gedwongen ascetisme. Wij geloven dat convivialisme die cirkel rond maakt.

De verplichting om hybris te beheersen is een soort meta-principe: het principe van de principes. Het doordringt alle andere en fungeert als regelaar en waarborg. Want elk principe kan, wanneer het tot het uiterste wordt doorgevoerd en niet door de andere wordt begrensd, in zijn tegendeel omslaan. Liefde voor de natuur kan veranderen in haat jegens de mensheid. Liefde voor de abstracte mensheid kan omslaan in minachting voor concrete, feilbare mensen. Gemeenschap kan ontsporen in racisme, exclusief nationalisme, gesloten groepsdenken, corporatisme of cliëntelisme. Individuele ontfaant in narcisme, onverschilligheid of libertair anarcho-kapitalisme. Creatief conflict kan verworden tot een nachtmerrie van ego-strijd, principiële tegenstellingen en destructieve conflicten. Juist daarom is de beheersing van hybris categorisch.

Vandaag zien we talloze voorbeelden van ongeremde excessen – hybris – die leiden tot een alomvattende radicalisering van deze basisprincipes. Een wereld die door zulke excessen wordt gedomineerd, en door de bijbehorende

greep naar macht en rijkdom, is niet houdbaar. De oude Grieken en Romeinen hadden gelijk toen zij dachten dat Nemesis (wreken-de gerechtigheid) vroeg of laat neerdaalt op wie zichzelf almachtig wanen.

Wat is er nieuw in het Nieuwe Convivialistische Manifest?

Het *Tweede Convivialistische Manifest* deed meer dan alleen deze principes formuleren. Het stelde een reeks economische, sociale en ecologische maatregelen voor die logisch voortvloeiden uit deze principes. Ook bevatte het een reflectie op de relatie tussen convivialisme en het democratische ideaal. Niets in die eerdere manifesten is achterhaald of behoeft correctie: objectief gezien zijn de analyses en voorstellen nog steeds geldig. Zij schetsten de noodzaak en de mogelijkheid van radicaal reformisme. Wat echter onvoldoende werd verdisconteerd of benadrukt, is van wezenlijk belang: de subjectieve dimensie van individuen én van collectieven.

De conflicten die overal ter wereld toenemen, hebben onmiskenbaar een materiële en objectieve component: economisch en geopolitiek. De strijd om toegang tot natuurlijke hulpbronnen, grondstoffen, land, water en zeldzame aardmetalen wordt steeds feller. Maar die strijd is verweven met, en wordt versterkt door, de strijd van individuen en groepen – naties, religies, genders, seksuele oriëntaties en allerlei identiteiten – om erkenning van hun intrinsieke waarde. Het is een strijd tussen subjectiviteiten, individueel en collectief. Volgens ons wordt deze strijd aangewakkerd door de hegemonie van het neoliberalisme, dat zij op zijn beurt versterkt door haar inherent atomiserende werking.

Het kernpunt is dat mensen niet alleen materiële behoeften hebben, maar ook behoeften

aan erkenning: erkenning van hun waarde als individu én als lid van collectieven. De explosie van identiteiten en identiteitspolitiek is nauw verbonden met de ontwrichtende processen van neoliberale globalisering en wordt vergroot door ervaringen van vernedering en afhankelijkheid.

Wij kunnen de neoliberale hegemonie alleen overstijgen en tegelijk de valkuilen van reactionair autoritarisme vermijden, als we in staat zijn deze fundamentele behoeften aan erkenning serieus te nemen en te beantwoorden. Met dit in gedachten nodigt het *Nieuwe Convivialistische Manifest* ons uit het wereldtoneel en de uitdagingen van deze tijd opnieuw te doordenken. De uitdagingen zijn talrijk en formidabel — laten we daar geen illusie over koesteren.

Alleen wie zijn ogen en oren liever sluit, is zich er nog niet van bewust dat de mensheid wordt bedreigd door rampen van een omvang die alles van het verleden ver overstijgt. Ons voortbestaan staat nu op het spel. De jeugd van deze wereld is zich hier terdege van bewust, overweldigd als ze is door het verlies van zinging, eco-angst of het verdwijnen van kansen en hoop op een fatsoenlijk bestaan. Ze weten niet meer hoe ze zich een toekomst moeten voorstellen waarin ze in vrede kunnen leven, liefhebben, uitvinden, werken en genieten, zelfs nu lokale, vreugdevolle en creatieve experimenten zich links en rechts in opmerkelijk levendige en inspirerende vormen vermenigvuldigen. De inventiviteit van de mensheid, zelfs in de donkerste tijden, is een energiebron die we nodig hebben en kunnen benutten.

Hoewel we ons moeten onthouden van al te gemakkelijk doemdenken, moeten we toch met een heldere geest een diagnose stellen. We zien drie belangrijke soorten rampen aan

de horizon opdoemen, die allemaal groten-deels met elkaar samenhangen.

De eerste, de best gedocumenteerde en meest direct zichtbare, is de *klimaat- en milieuramp*.

De tweede catastrofe is *geostrategisch*. De wereldorde van de Koude Oorlog is voorbij en de geschiedenis is niet geëindigd met de onbezorgde en wereldwijde triomf van de door het kapitalisme doordrenkte democratie. Zelfs de eenheid van 'het Westen' wordt in twijfel getrokken. In de huidige multipolaire wereld, waar meer dan een dozijn staten kunnen worden beschouwd als feitelijke of aspirant-regionale of mondiale hypermachten, die allemaal hun status willen doen gelden, neemt het risico op grootschalige, verwoestende conflicten steeds verder toe.

Het kernpunt is dat mensen niet alleen materiële behoeften hebben, maar ook behoeften aan erkenning: erkenning van hun waarde als individu én als lid van collectieven

De derde is de *menselijke catastrofe*. Deze is diffuser en multidimensionaal. Ze houdt verband met verschillende lagen en soorten leed. Ze komt tot uiting in de bittere armoede van hele bevolkingsgroepen, of het al te vaak voorkomende gevoel dat er geen tastbare hoop voor de toekomst is. Hoop op individualiteit, gemeenschap en een plaats in deze wereld en op onze planeet. Dit leed stuurt hele generaties jongeren op de dodelijke paden van illegale migratie, of in de armen van fundamentalistische, jihadistische en criminele organisaties. In welvarende landen en sociale klassen tast de verslaving aan schermen en sociale media het vermogen van mensen aan om te denken en zelfs te lezen en te schrijven. Om nog maar te zwijgen van de alarmerende rampen op het gebied van de volksgezondheid die worden veroorzaakt door bewerkte voedingsmiddelen, intensieve landbouw en pesticiden.

Ondertussen zijn de extreem snelle en onge-reguleerde ontwikkelingen op het gebied van

kunstmatige intelligentie (AI) een bron van hoop, maar ook van grote bezorgdheid. Het ideaal van een rationeel, autonoom, zelfbewust en goed geïnformeerd menselijk subject stond centraal in het westerse Verlichtingsproject en vormde de basis voor de democratie. De alomtegenwoordigheid van algoritmen werkzaam in de publieke sfeer en het weefsel van het dagelijks leven heeft enorme gevolgen waarvan het algemene belang moet worden doordacht.

We kunnen deze gevaren alleen te boen komen wanneer we ons volledig bewust zijn van de *algemene onderlinge afhankelijkheid* waarin we allemaal bestaan. Deze onderlinge afhankelijkheid betreft niet alleen de mens. Ons lot is ook onlosmakelijk verbonden met dat van de biosfeer, de natuur of Gaia, hoe je het ook wilt noemen. Wij mensen staan in een symbiotische relatie met alle levende (en zelfs niet-levende) entiteiten binnen dit allesomvattende geheel. Toch zijn niet alle mensen gelijk in deze onderlinge afhankelijkheid. De wereld is verdeeld in rijk en arm, noord en zuid, tussen rivaliserende staten, tussen degenen met invloed en de gemarginaliseerden en uitgesloten, tussen de machtigen en de onderdrukten, gelovigen en niet-gelovigen, enzovoort.

Tegelijkertijd is het aan alle mensen om verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen lot, door de implicaties van hun onderlinge afhankelijkheid in hun volle omvang te begrijpen. Om dit te bewerkstelligen, moeten we ons volledig bewust zijn van de uitdagingen die we onderweg tegenkomen, of die nu economisch, ecologisch, ideologisch, antropologisch of geostrategisch van aard zijn, of verband houden met onze onzekerheden over het idee van democratie zelf.

Economische en ecologische uitdagingen

De secretaris-generaal van de VN, António Guterres, waarschuwt dat de opwarming van de aarde voor de mensheid en vele andere le-

vende soorten kan worden wat meteorieten waren voor de dinosauriërs. Hij stelt dat we moeten stoppen met Russische roulette te spelen met onze planeet. In die zin krijgt de inzet en vasthoudendheid van milieubewegingen en al diegenen die zich mobiliseren om te redden wat er nog te redden valt van het klimaat en de biosfeer, eindelijk erkenning. Toch is er alle reden om te vrezen dat hun strijd gedoemd is te mislukken als zij niet wordt ondersteund door een grootschalig ideologisch offensief. Een offensief dat sterk genoeg is om een werkelijk positief en aantrekkelijk alternatief te bieden voor de neoliberale ideologie en haar reactionaire varianten.

Een onmiskenbaar voorbeeld hiervan is de openlijke aanval van Trump 2.0 op universiteiten en wetenschappelijk onderzoek. Het doel is onderzoek dat onwelgevallige feiten kan opleveren te beperken of uit te hollen. Onderzoek waarin woorden voorkomen als 'klimaat' of 'opwarming van de aarde', maar ook 'vrouwen', 'gehandicapten', 'gelijkheid', 'inclusie', 'sociale rechtvaardigheid', 'gender', 'diversiteit', 'racisme', enzovoort, zou niet langer publiek gefinancierd mogen worden. De combinatie van neoliberalisme met complotdenkend, masculinistisch en oorlogszuchtig nationalisme heeft geleid tot een immense onderneming van ontkenning en het creëren van alternatieve realiteiten. Werkelijkheid en waarheid worden ondraaglijk gemaakt. De basisvoorwaarden voor een gemeenschappelijke wereld worden zo ondermijnd.

Voor veel mensen — begrijpelijk — wegen einde-van-de-maand-zorgen zwaarder dan abstracte en minder tastbare zorgen over het einde van de wereld. Neoliberalisme creëert een wereld in permanente crisis, vol voortdurende noodsituaties die het onmogelijk maken op langere termijn te denken. Het lijkt daardoor haast onmogelijk om een meerderheid van burgers te overtuigen van de noodzaak om mee te strijden tegen opwarming van de aarde en ecologische degradatie, ten-

zij een positief toekomstbeeld hen kan overtuigen dat zij alles te winnen hebben bij het loskomen van de neoliberale logica van fataliteit, angst en woedegebeden, reactionaire vormen van nationalisme.

De hoogste prioriteit is daarom te ontsnappen aan de onderwerping van alle aspecten van het leven aan de perverterende logica en de hybris van de markt zoals die wordt vormgegeven door gefinancialiseerd en offshore kapitalisme.

Een eerste reeks relatief eenvoudig te realiseren maatregelen op korte termijn zou bestaan uit: het terugvorderen van niet-betaalde belastingen door multinationals (zelfs het IMF onderschrijft dit), het invoeren van een vlaktaks van 2% op het vermogen van de circa 3.000 bekende miljardairs ter wereld, en — tegen een gelijke of lagere aanslagvoet — op de 22,8 miljoen mensen met een nettovermogen (exclusief de eigen woning) van meer dan één miljoen dollar.

Deze eenvoudige maatregelen, die naar schatting 86.000 miljard dollar voor overheden kunnen opleveren (cijfers van 2023), zouden voor de superrijken nauwelijks pijnlijk zijn. In combinatie met een internationale afspraak om de vennootschapsbelasting terug te brengen naar het niveau dat in de Verenigde Staten gold tot de jaren 70, *zou dit jaarlijks 2.000 tot 3.000 miljard dollar kunnen vrijmaken*³.

Met zulke publieke middelen zouden basisvoorzieningen zoals onderwijs, gezondheidszorg, sociale bescherming en milieubeleid wereldwijd gefinancierd kunnen worden⁴.

Als het gaat om de ecologische transitie, is het onrechtvaardig om van de armsten ter wereld — die nauwelijks hebben bijgedragen aan de opwarming — te vragen hun consumptie te beperken, zonder eerst dezelfde vraag te stellen aan de rijksten, die juist een grote verantwoordelijkheid dragen voor de huidige situatie.

Bovendien is er maar één manier om de meerderheid van de wereldbevolking werkelijk voor de ecologische strijd te winnen: *het*

garanderen van een verbetering van de koopkracht van het armste kwart van de bevolking, het behouden van de levensstandaard van de volgende 50%, en het verlagen van het inkomen en/of vermogen van de rijkste 25%.

Om dit te realiseren, is het essentieel *dat elk land een onvervreemdbaar minimuminkomen invoert*, tot op een niveau dat voorkomt dat mensen in diepe armoede wegzakken, en dat tegelijk het totale welzijn verhoogt en buitensporige rijkdom concentratie aan banden legt.

Om de buitensporige ongelijkheden van vandaag — waarbij twee tot drie dozijn mensen evenveel bezitten als de armste helft van de mensheid, zo'n vier miljard mensen — terug te brengen naar minder extreme proporties, moet de mondiale publieke opinie deze discrepanties gaan beschouwen als fundamenteel en diep onrechtvaardig. Dat vereist brede steun voor het verbod op fiscale paradijzen, een van de twee centrale motoren van renteniers- en speculatief kapitalisme.

Voor hun bestaan bestaat geen rationeel of economisch argument, behalve het beroven van de publieke middelen en het faciliteren van witwassen van crimineel verkregen geld. Hetzelfde geldt voor cryptovaluta, die fungeren als virtuele belastingparadijzen en bovendien een enorme energiekost met zich meebrengen. Een verbod daarop zou een grote stap vooruit betekenen in de strijd tegen drugskartels en maffianetwerken, en daarmee bijdragen aan de broodnodige moralisering van het publieke en politieke leven.

De tweede motor achter renteniers- en speculatief kapitalisme, naast belastingparadijzen, is de afhankelijkheid van staten door openbare schulden. In 2023 betaalden ontwikkelingslanden bijvoorbeeld 1.400 miljard dollar terug aan buitenlandse schulden, waarvan 406 miljard dollar enkel aan rente. Ook veel rijke landen worden door schulden verstikt, waardoor zij onvoldoende kunnen investeren in een groene transitie.

Volgens het Institute of International Finance (IFI) bedroeg de wereldwijde schuld in 2024 ongeveer 315.000 miljard dollar — meer dan driemaal het mondiale bbp. Het is duidelijk dat zo'n schuld niet kan worden terugbetaald. Daarom is het noodzakelijk om de oude praktijk van het jubeljaar nieuw leven in te blazen — zoals in het oude Mesopotamië en in het oude Israël, waar schulden minstens elke vijftig jaar werden kwijtgescholden. Als eerste stap zouden de schulden van de armste landen moeten worden kwijtgescholden, op voorwaarde dat zij voldoen aan de onderwijs- en gezondheidsnormen van UNESCO. De strijd tegen opwarming van de aarde vereist onvermijdelijk dat fossiele brandstoffen zo snel mogelijk worden vervangen door hernieuwbare energiebronnen (zon, wind, water, geothermie enzovoort). Maar de schoonste energie is de energie die niet wordt verbruikt.

Vanuit dat perspectief zou een van de eerlijkste en doeltreffendste oplossingen bestaan uit de invoering van een vorm van rantsoenering via een Koolstofkaart en een Elektriciteitspas, aangevuld met innovatieprikkelers.

Elke persoon zou een bepaald CO₂- en kWh-quota krijgen, afhankelijk van de regio (bijvoorbeeld stedelijk of landelijk) en andere woon- of werkgerelateerde factoren. Wie zijn quota overschrijdt, zou naar rato moeten bijbetalen.

De milieuproblematiek aanpakken

De klimaatcrisis en andere ecologische crises versnellen. Ondanks akkoorden zoals het Klimaatakkoord van Parijs blijven de emissies stijgen, en de mondiale temperatuur dreigt tegen 2100 met 2,5 tot 3 °C, of zelfs meer dan 4 °C, op te lopen.

De meeste landen hebben zich ertoe verbonden tegen 2050 klimaatneutraliteit te bereiken

— dat wil zeggen: dat oceanen en bossen alle CO₂-uitstoot kunnen absorberen. Maar we zijn daar nog ver van verwijderd. In 2019 bereikte de concentratie CO₂ in de atmosfeer een niveau dat in 2 miljoen jaar niet is voorgekomen. De groei van hernieuwbare energie (zoals zonnepanelen en windturbines) heeft het aandeel van fossiele brandstoffen in het mondiale energieverbruik weliswaar doen dalen van 86% naar 82%, maar de absolute consumptie van steenkool, olie en gas is met 55% gestegen.

Daarbovenop zijn inmiddels zes van de negen planetaire grenzen overschreden: klimaatverandering, integriteit van de biosfeer (er wordt al gesproken van een zesde massa-extinctie), biochemische kringlopen, bodemkwaliteit (door onder meer intensieve ontbossing), chemische en industriële vervuiling, schaarste aan zoet water.

... te ontsnappen aan de onderwerping van alle aspecten van het leven aan de perverterende logica en de hybris van de markt zoals die wordt vormgegeven door gefinancieerd en offshore kapitalisme.

De enige grenzen die nog niet zijn overschreden, zijn die van de ozonlaag, verzuring van de oceanen, en de concentratie van atmosferische aerosolen.

De zogenaamde techno-marktoplossingen — emissiehandel, vervuilsrechten en geo-engineering — schieten duidelijk tekort. Oplossingen moeten in drie complementaire richtingen worden gezocht:

1. *Versneld koolstofarm maken van de economie*

Door een substantiële stijging van de CO₂-prijs, het afbouwen van subsidies voor fossiele brandstoffen en financiële steun voor de armste groepen om hen te helpen bij de ecologische transitie.

2. *Energie, democratie en agro-ecologie*

Het is nodig in te zetten op decentrale en gemeenschapsgerichte hernieuwbare energie om de controle van grote bedrijven te door-

breken. Regeneratieve landbouw en voedselsoevereiniteit moeten geleidelijk de plaats innemen van de industriële landbouw.

3. *Zorg-gerichte economieën en sociale samenhang*

Het welzijn van mensen, de bescherming van gemeenschappelijke hulpbronnen en het beperken van extractivisme en winstmaximalisatie moeten centraal komen te staan.

Maar geen van deze maatregelen is realiseerbaar zonder een duidelijke breuk met de neoliberale ideologie en het gefinancieerde kapitalisme.

Een eerste stap naar energiesoberheid is het beperken van internetoperatoren, die vertrouwen op energie-intensieve datacenters en infrastructuur.

Gezien hun economische en politieke macht, de ondoorzichtigheid van hun algoritmen, en hun ontwrichtende invloed op de publieke sfeer, is stevige regulering essentieel om te voorkomen dat hun invloed op onze democratische instituties, processen en cultuur onomkeerbaar wordt.

Het is daarbij noodzakelijk dat deze digitale reuzen sociale en fiscale verplichtingen dragen in verhouding tot de waarde die zij onttrekken — zowel uit hun diensten als uit de data en het gedrag van gebruikers.

Al deze maatregelen zijn rationeel, haalbaar en kunnen worden ingevoerd zonder gevaarlijke economische ontwrichting. Zij tasten de productie- en ruilcapaciteit niet aan — integendeel.

Toch lijken deze maatregelen vandaag haast ondenkbaar. Dat komt doordat staten en naties, althans in het Westen en het Zuiden, grotendeels beroofd zijn van hun traditionele

middelen om economische en financiële stromen te reguleren.

In de huidige fase van de menselijke geschiedenis is het alleen op het niveau van afzonderlijke staten — of proto-federaties zoals de Europese Unie — nog mogelijk op te treden tegen de afscheiding van financiële elites (en criminele netwerken) die het merendeel van 's werelds rijkdom naar zich toe willen trekken en zich willen onttrekken aan de gevolgen van hun roofzuchtige handelen door zich terug te trekken in beschermde zones.

Het renteniers- en speculatief kapitalisme heeft zich namelijk losgemaakt van territoriale en nationale inbedding. Het floreert in duizenden vrijhandelszones, gesloten

enclaves, speciale economische zones en belastingparadijzen, immuun voor staatsingrijpen. Het is een machine tot vernietiging van de mogelijkheid van Gemeenschappelijke Menselijkheid en Gemeenschap.

Het bevorderen van een gevoel van gedeelde menselijkheid en mondiale verbondenheid is dan ook noodzaak om het hoofd te bieden aan de hybris van het mondiale financiële kapitalisme.

Het bevorderen van een gevoel van gedeelde menselijkheid en mondiale verbondenheid is dan ook een noodzaak om het hoofd te bieden aan de hybris van het mondiale financiële kapitalisme.

Ideologische uitdagingen. Welk soort universalisme voor een mensheid levend in gemeenschapszin?

Geen menselijk wezen kan leven, laat staan overleven, zonder het gevoel dat zijn of haar bestaan betekenis heeft. Die betekenis wordt ontleend aan de cultuur waarin we geboren worden, aan religies, aan filosofieën en — de afgelopen twee à drie eeuwen — aan de grote politieke ideologieën van de moderniteit: liberalisme, socialisme, anarchisme en communisme. Maar deze ideologieën blijken niet langer opgewassen tegen de uitdagingen van onze tijd.

Wij hebben dringend behoefte aan een *groot verhaal* dat door een meerderheid van de mensen op deze planeet kan worden gedeeld. Niet om alle bestaande of historische verhalen te vervangen, maar om tot een gemeenschappelijke deler te komen — een verhaal dat herkenbaar kan zijn binnen de diversiteit van menselijke culturen. De vijf convivialistische principes van een goed leven kunnen zo'n gemeenschappelijke deler vormen, of op zijn minst een werkbare variant daarvan. Maar deze principes moeten belichaamd, in cultuur verankerd en toegeëigend worden, en verbonden blijven met bestaande verhalen, ideologieën en tradities. Zo heeft het principe van Gemeenschappelijke Menselijkheid bijvoorbeeld diepe wortels in universele religieuze tradities zoals het christendom, het mahayana-boeddhisme en de islam. De principes van Gemeenschap en Gemeenschappelijke Natuur sluiten aan bij de confucianistische traditie van *gongsheng* in China en *kyōsei* in Japan, net als bij *buen vivir* van inheemse volkeren in Amerika en *ubuntu* in zuidelijk Afrika. Het principe van Individuatie echoot ideeën binnen het taoïsme, het hinayana-boeddhisme en de hindoeïstische zoektocht naar bevrijding (*moksha*) zoals belichaamd door Hindoeïstische asceten *sannyasi's*. Door de geschiedenis heen hebben alle menselijke culturen varianten en mengvormen van deze principes ontwikkeld.

Maar ook de grote religies zelf zijn voortgekomen uit oudere en meer algemene praktijken en overtuigingen, waaronder de kosmologieën van inheemse volkeren, die niet alleen dieren en levende wezens, maar ook delen van de fysieke wereld een vorm van subjectiviteit toekenden. Deze vormen van animisme sluiten aan bij een spontane, universele neiging van de menselijke geest om de wereld te zien als bewoond door intentionele krachten. Dat blijkt uit alledaags taalgebruik wanneer we spreken over een 'gulzige natuur' of 'nerveuze markten'.

Dit diepgewortelde animistische denken lijkt in tegenspraak met de zogenaamd objectieve

rationaliteit van wetenschap en technologie. Maar in wezen vertegenwoordigen ze twee manieren van waarnemen én twee vormen van universalisme. De ene is objectivistisch: de wetenschappelijke rationaliteit, die onderscheid maakt tussen subject en object. De andere is subjectivistisch: het animistische wereldbeeld, waarin interacties plaatsvinden tussen subjecten — menselijk en niet-menselijk.

In werkelijkheid leven wij voortdurend in beide werelden tegelijk. We schakelen voortdurend tussen het ene en het andere perspectief.

Beide vormen van universalisme lijken op het eerste gezicht onverenigbaar. Toch hoeft dat niet zo te zijn. Steeds meer wetenschappers erkennen dat er bij tal van dieren sprake is van bewustzijn, van zoogdieren tot insecten. Veel milieuactivisten en juristen bepleiten bovendien dat rivieren, gletsjers en bergen een juridische persoonlijkheid moeten krijgen. In sommige landen is dit zelfs al in wetgeving omgezet.

Al deze ontwikkelingen zouden ons moeten aanmoedigen om anders te gaan nadenken over de vraag naar universaliteit. Waarom is die vraag zo belangrijk? Omdat het duidelijk is dat de mensheid de enorme beproevingen die ons te wachten staan, niet het hoofd zal kunnen bieden als zij zich niet kan herkennen in een aantal gedeelde waarden. Met andere woorden: in een vorm van universalisme. Deze kwestie lijkt onvermijdelijk vast te lopen op de enorme diversiteit aan culturen. Een belangrijk obstakel voor het vinden van een gemeenschappelijke basis voor samenleven in een verbonden wereld is in het verleden geweest dat het Westen meende zijn eigen model van het goede leven te kunnen en moeten opleggen aan anderen — zo nodig met geweld. Ook andere machtsblokken en religieuze systemen hebben zich voorgedaan als dragers van de universele waarheid, waarbij iedereen die het daar niet mee eens was, moest worden bekeerd, onderworpen, verdreven of uitgeroeid. Het mag duidelijk zijn

dat er niet één waarheid kan bestaan die voor iedereen en overal geldt. Hoe vinden we dan een gemeenschappelijke deler, een mogelijke universele set waarden of principes, gezien deze onvermijdelijke diversiteit?

Het feit dat het Westen zijn visie op democratie heeft willen verspreiden door haar op te leggen, als onderdeel van zijn imperiale overheersing gedurende eeuwen, en dat deze overheersing gepaard ging met racisme en minachting voor onderworpen volkeren, heeft ertoe geleid dat het Westen steeds minder geloofwaardig is in de ogen van een groot deel van de mensheid. Zelfs als het gelukt zou zijn democratie overal ter wereld werkelijk in te voeren, gebaseerd op respect voor mensenrechten, rechtvaardigheid en algemeen stemrecht, dan is het nog maar zeer de vraag of dat voldoende zou zijn geweest om mensen een gevoel van bestaanszin te geven.

We zullen dus verder moeten reiken dan de politieke ideologieën van het Westen, en kijken naar de grote culturele, religieuze en filosofische tradities die de wereld in de loop van de eeuwen heeft voortgebracht. Elk van deze tradities formuleert waarheden over het menselijke bestaan die buiten het bereik liggen van objectivistische wetenschap. Sommige pretenderen een absoluut geopenbaarde waarheid te bezitten. Zelfs als dat zo zou zijn, blijft het feit dat deze waarheden in de loop van de geschiedenis steeds opnieuw, en vaak tegenstrijdig, zijn geïnterpreteerd. Interpretaties zijn menselijk, dus contextueel en dus relatief.

Het is niet nodig om bij voorbaat een keuze te maken tussen bestaande geloofssystemen. Wel is het essentieel om vreedzame vormen van co-existentie mogelijk te maken, op basis van een principe van gelijke ideologische waardigheid, dat erkent dat elke traditie — tenzij het tegendeel bewezen is — iets waardevols te zeggen heeft over de menselijke conditie. Hieruit vloeit voort dat niemand mag worden gedwongen te geloven. In religi-

euze zaken, zoals de islam benadrukt, kan er geen dwang zijn, alleen instemming.

Wat we moeten doordenken, is een vorm van *pluralistisch universalisme* (of pluriversalisme), gebaseerd op het uitgangspunt dat in alle culturen bepaalde fundamentele inzichten over het mens-zijn zijn geformuleerd, maar dan in talen en begrippen die niet één-op-één in elkaar kunnen worden vertaald. Bovendien zijn die inzichten ontstaan in samenlevingen van zeer uiteenlopende omvang, dichtheid, culturele contexten en politieke of religieuze tradities. Wat geldt in een gemeenschap van honderd personen in een regenwoud, of in een nederzetting van enkele duizenden in een halfdroog gebied, kan niet zomaar worden toegepast op samenlevingen van tientallen of honderden miljoenen mensen, zoals moderne natiestaten. En omgekeerd evenmin.

De principes van Gemeenschappelijke Menselijkheid en Gemeenschap functioneren op verschillende, niet vergelijkbare schaalniveaus, afhankelijk van de vraag of wij alleen de leden van onze stam als volledig mens beschouwen of alle bewoners van de planeet. Elke mogelijke combinatie van Gemeenschappelijke Menselijkheid en Gemeenschap leidt tot een andere vorm en intensiteit van Individuatie. Toch blijven dezelfde algemene principes geldig, ongeacht schaal of context.

Antropologische uitdagingen: wat betekent het om ten volle menselijk te zijn ?

De veelheid aan doctrines, religies en culturele tradities gaat gepaard met een even grote verscheidenheid aan opvattingen over wat het betekent om mens te zijn, of wat mensen zouden moeten zijn. Ook hier is de uitdaging om tot een minimaal gedeelde visie te komen op wat ons tot mens maakt.

Dit is het kernpunt: in alle samenlevingen worden degenen wier vrijgevigheid of vindingrijkheid wordt gewaardeerd — binnen bepaalde domeinen en binnen bepaalde grenzen — erkend als mensen met waarde. Mensen die

leven geven, vruchtbaarheid brengen, voorde-
len schenken, harmonie en vrede scheppen
voor hun dierbaren of bondgenoten. Of, in
omgekeerde zin, mensen die schade of dood
toebrengen aan vijanden. Overal wordt ie-
mands menselijkheid erkend op basis van de
manier waarop diegene deelneemt aan net-
werken van geven, ontvangen en teruggeven.

Tot zeer recent waren het in vrijwel alle sa-
menlevingen vooral vrouwen en mannen (en
hun verwantschapsgroepen) tussen wie de
rollen van gever en ontvanger werden ver-
deeld. De status die aan vrouwen en mannen
werd toegekend verschilde echter sterk per
samenleving. Door de intensiteit en duur van
de zorg voor zuigelingen en jonge kinderen
werden vrouwen in veel complexe samenle-
vingen sterk met de huiselijke sfeer
geassocieerd. Ondanks het grote
belang van deze verantwoor-
delijkheden ging dat vaak
gepaard met minder for-
mele macht dan mannen
hadden, al heeft dat vrou-
wen er niet van weerhou-
den in veel culturen aan-
zien te verwerven of zelfs
de hoogste machtsposities te
bereiken.

In de achttiende eeuw, in de nasleep van
de democratische revoluties in West-Europa,
begonnen gevestigde sociale hiërarchieën,
waaronder genderrollen, en hun veronder-
steld natuurlijke of heilige fundamente te
wankelen. Dat effende de weg voor emanci-
patiebewegingen en gelijkheidsstrijd: femi-
nisme, bewegingen voor minderheidsrechten,
en later lhbtq+-bewegingen. Juist op
deze zogenoemde culturele vraagstukken
zien we wereldwijd scherpe conflicten ont-
staan, tussen progressieve groepen in het
Westen en veel samenlevingen in het Mon-
diale Zuiden, maar ook binnen het Westen
zelf. De strijd om vrouwen- en minderhe-
denrechten heeft geleid tot felle tegenreac-
ties en tot verdediging van heteroseksuele

en patriarchale modellen binnen aanzienlijke
delen van de bevolking. Opvallend is het
groeivende verschil, wereldwijd, tussen het
stemgedrag van mannen en dat van vrou-
wen. Kort gezegd: een meerderheid van jon-
ge vrouwen verlangt naar meer vrijheid, ter-
wijl veel jonge mannen zekerheid zoeken in
traditionele rollen. Ook hier speelt het neoli-
beralisme een dubbelzinnige rol. Door alle
vormen van solidariteit en sociale verbon-
denheid te ondermijnen, stimuleert het in-
dividualisering en atomisering, wat mensen
ontvankelijk maakt voor consumptiedenken.
Tegelijk worden de critici van traditionele
rolpatronen door het recente bondgenoot-
schap tussen neoliberalisme en reactionair
nationalisme aangewezen als bedreiging en
als zondebok. De politieke retoriek van het
neoliberalisme staat daarmee haaks

het uitgangspunt dat in alle
culturen bepaalde fundamentele
inzichten over het mens-zijn zijn
geformuleerd, maar dan in talen
en begrippen die niet één-op-één
in elkaar kunnen worden vertaald.

op zijn economische logica van
ongeremde vrijheid, en wordt
door autoritaire leiders in-
gezet om macht te behou-
den of te vergroten.

De onvermijdelijke con-
flicten rond de betekenis
van vrouw-zijn en man-zijn
dreigen overeenstemming
over Gemeenschappelijke Men-
selijkheid en over de voorwaarden
voor Gemeenschap te ondermijnen — en
uiteindelijk elke vorm van vreedzaam samen-
leven op mondiale schaal. Intussen hebben
we juist een gemeenschappelijke wereld te
bouwen.

Achter de uiteenlopende opvattingen over
de verhouding tussen vrouwen en mannen
schuilt een fundamentele tegenstelling tus-
sen twee visies op de menselijke persoon. De
ene, holistische visie ziet de persoon als een
knooppunt van relaties, waarbij het collectief
belangrijker is dan het individu. De andere,
individualistische visie beschouwt collectie-
ven als samenstellingen van individuen die in
de eerste plaats verantwoordelijkheden heb-
ben jegens zichzelf.

In veel samenlevingen houden traditionele banden nog stand, en blijven individuen gebonden aan uiteenlopende relationele verplichtingen. Ook in het Westen geldt dit nog in zekere mate. Het is de triomf van de radicale economische ideologie van het neoliberalisme dat zij ons wil doen geloven dat wij rationele, egoïstische wezens zijn die ons uitsluitend laten leiden door eigenbelang, en dat dit wenselijk is. Precies van dat wereldbeeld moeten we af. Dat het neoliberalisme een nieuwe elite van libertaire techkapitalisten heeft voortgebracht, die almachtige ondernemingen leiden en diverse vormen van hardheid legitimeren zolang zij hun winsten vergroten, maakt de noodzaak tot verandering alleen maar urgenter.

Vrouwen kregen, mede dankzij hun controle over hun vruchtbaarheid, steeds meer mogelijkheden om het moederschap niet langer als noodlot maar als keuze te ervaren. Hierdoor kregen zij toegang tot beroepen en posities die eerder uitsluitend aan mannen waren voorbehouden. Deze relatief recente antropologische omwenteling heeft de tegenstelling tussen vrouwen en mannen aanzienlijk gerelativeerd. Zij heeft vrouwen in staat gesteld zich te verzetten tegen het fysieke en seksuele geweld dat mannen hun konden aandoen op basis van een veronderstelde natuurlijke superioriteit.

De conclusie die hieruit volgt, is dat er geen vaste, onveranderlijke menselijke essentie bestaat en evenmin een opvatting over vrouwelijkheid en mannelijkheid die altijd en overal geldt. Het enige onomstotelijke verschil is dat alleen vrouwen kinderen kunnen dragen en baren. Als we enige kans willen maken om de enorme uitdagingen van vandaag het hoofd te bieden, zullen we moeten leren respect op te brengen voor uiteenlopende opvattingen over wat het betekent een mens, een vrouw of een man te zijn, ook wanneer die sterk verschillen van de onze.

Wij stellen voor dat opvattingen over de relaties tussen mensen, en tussen vrouwen en

mannen, respect verdienen wanneer zij aansluiten bij de volgende uitgangspunten:

- elk geweld van mannen tegen vrouwen verbieden (en omgekeerd, wanneer die situatie zich voordoet);
- de principiële gelijkheid van beide seksen bevestigen en hun gelijke basisrechten erkennen;
- alle seksuele praktijken tussen instemmende volwassenen in de privésfeer toestaan.

Deze regels zijn noodzakelijk, maar onvoldoende om het fundamentele probleem op te lossen dat daaraan voorafgaat en aan de basis ligt van alle andere: de mogelijke grenzeloosheid van verlangen.

De vraag welke autoriteit grenzen kan stellen aan de menselijke drang naar almacht, naar hybris, en hoe zulke grenzen kunnen worden gehandhaafd, is cruciaal. We weten inmiddels dat het onmogelijk is om steeds meer te produceren om steeds meer behoeften te bevredigen in een eindige wereld. Toch is het juist de onbegrensdeheid van verlangen die maakt dat mensen hun verlangens als behoeften gaan ervaren. Tegelijkertijd zien we een duizelingwekkende opeenhoping van economische, financiële, technologische, wetenschappelijke, militaire en digitale macht in de handen van een kleine minderheid. Die machtsaccumulatie is onbeheersbaar geworden. Hoe groter zij wordt, hoe sterker zij de overleving van mensheid en biodiversiteit bedreigt. Daarom moeten de principes van Gemeenschappelijke Natuur, Gemeenschappelijke Menselijkheid, Gemeenschap, Individuatie en Creatief Conflict worden onderworpen aan de categorische eis om *hoogmoed* effectief te beteugelen.

Belangrijk is dat grenzen stellen aan *hybris* niet betekent dat mensen geen hartstochtelijk leven mogen leiden of niet het beste van zichzelf mogen geven in de activiteiten van hun keuze. De essentie is dat er waarborgen nodig zijn om te voorkomen dat de toepassing van deze principes omslaat in overheersing en uitbuiting.

Deze kwesties zijn uiterst gevoelig en complex. Die complexiteit wordt nog vergroot door de snelle opkomst van kunstmatige intelligentie, waarvan de gevolgen op dit moment moeilijk te overzien zijn. Sommige effecten zijn zonder twijfel positief. AI maakt ongekende vooruitgang mogelijk op het gebied van geneeskunde en kan helpen grote wetenschappelijke en technische uitdagingen op te lossen. Maar andere effecten zijn veel minder zeker en geven reden tot zorg. De productiviteitsstijging die door AI wordt veroorzaakt, dreigt immers een groot aantal banen weg te vagen, ook in beroepen die ooit als prestigieus golden (zoals accountants, vertalers, journalisten en zelfs schrijvers, schilders en componisten), maar ook bij handarbeiders en taxichauffeurs. Alle sociale klassen zullen worden geraakt. De utopische beloftes die leiders in de tech-sector verkondigen, moeten daarom met voorzichtigheid worden bekeken. Als gevolg hiervan wordt een van de belangrijkste bronnen van menselijke eigenwaarde bedreigd: het verdienen van een bestaan door arbeid, inspanning en vindingrijkheid. Dat zou een positieve ontwikkeling kunnen zijn, mits de vrijgekomen tijd mensen in staat stelt zich te wijden aan betekenisvolle activiteiten. Het aristocratische ideaal was immers gebaseerd op vrijstelling van arbeid, en we weten welke culturele rijkdommen dat systeem voortbracht. Maar niets is schadelijker dan gedwongen werkloosheid, zonder dat men daarvoor heeft gekozen. Dat kan alleen maar leiden tot nog grotere sociale onrust en politieke radicalisering.

Een ander gevaar is het verdwijnen van de bereidheid om je in te spannen. Waarom moeite doen om te leren, als kunstmatige intelligentie — hoe bekwaam of deskundig iemand ook mag zijn op een bepaald gebied — altijd een stap verder zal staan? Na de ontdekking dat de

zon niet om de aarde draait (Galilei), dat mensen afstammen van een lange lijn dieren (Darwin), en dat veel van onze beslissingen niet het resultaat zijn van bewuste wil (Freud), doet een vierde en zelfs ernstigere narcistische krenking op. De machine, die bedoeld was als perfecte dienaar van de mens, neemt steeds meer de vorm aan van een absolute meester, alwetend zo niet almachtig. Het alwetende subject-object van de kwantumcomputer.

In dezelfde lijn staat een nieuwe soort supermens op het punt te ontstaan, althans voor degenen die de middelen hebben: zogenaamde geaugmenteerde mensen, uitgerust met microchips die hen in staat stellen alle mogelijkheden van AI voor persoonlijk gewin te benutten. Sommigen geloven zelfs in de mogelijkheid om de dood te ontlopen door bewustzijn ergens in de cloud voort te laten bestaan. Maar we verwijderen ons steeds verder van onze aspiraties naar Gemeenschappelijke Menselijkheid en Gemeenschap. *Hybris* triomfeert zonder remmen.

De vraag welke autoriteit grenzen kan stellen aan de menselijke drang naar almacht, naar hybris, en hoe zulke grenzen kunnen worden gehandhaafd, is cruciaal.

Deze bedreigingen moeten serieus worden genomen. Ze stellen onze overgeleverde ideeën over wat het betekent mens te zijn ter discussie. Het antwoord ligt waarschijnlijk in het besef van de grenzen en tegenstrijdigheden van transhumanistische en hyperdigitale hybris. Wat is bijvoorbeeld het nut om individueel bewustzijn in de vorm van een harde schijf te laten voortbestaan, als duidelijk is dat wat dat bewustzijn weet, verwaarloosbaar is vergeleken met de kennis van AI? En wat zouden zulke schijnmensen zijn zonder lichamen?

Wat de veronderstelde alwetendheid van AI ook laat zien (die overigens nooit onfeilbaar is), is dat de grootsheid van het mens-zijn niet berust op de hoeveelheid gegevens die we in onze individuele geheugens kunnen opslaan,

noch op onze rekenkracht, maar op onze vermogens om empathisch te zijn, kwetsbaar en gevoelig, maar ook groots en prachtig. Op de manier waarop we plezier en pijn ervaren in ons lichaam, in onze zintuigen, en hoe we die uitdrukken en delen.

We moeten in ieder geval onze kinderen blijven onderwijzen alsof zij zonder de hulp van AI zouden moeten kunnen leven. Zij moeten leren lezen en schrijven, geschiedenis en wiskunde leren, muziekinstrumenten bespelen en sporten. Leren falen... en slagen. Alleen zo kunnen we onze menselijkheid goed benutten en vermijden slaven te worden van onze digitale zelf.

Democratische uitdagingen: welke democratie?

Op het eerste gezicht lijkt het eenvoudig: we zijn allemaal voor democratie. Zelfs nu steeds meer landen zich openlijk afzetten tegen wat zij 'Westerse democratie' noemen, zijn er maar weinig die niet beweren dat zij zelf democratisch zijn — al is het volgens hun eigen interpretatie. Democratie blijft de voorkeursvorm van legitimatie. Zelfs de Chinese Communistische Partij houdt vol dat zij een vorm van democratie vertegenwoordigt. De werkelijkheid ziet er echter anders uit. In plaats van het einde van de geschiedenis, zoals sommigen nog dachten aan het einde van de twintigste eeuw, zien we een snelle toename van dictaturen en autocratieën, en glijden sommige van de oudste en ooit meest stabiele democratieën in hoog tempo af.

De eerste vraag die gesteld moet worden, is waarom zelfs in liberale democratieën de kiezer op steeds grotere schaal afhaakt — én waarom grote groepen mensen stemmen op politieke ondernemers die, vroeg of laat, democratische waarborgen afschaffen en de macht van het volk in wiens naam zij spreken, naar zich toetrekken

Waarom is dat zo? Er spelen meerdere, nauw met elkaar verweven factoren. De belangrijkste

is de mondiale hegemonie van het neoliberalisme en het renteniers- en speculatieve kapitalisme. Zoals uitgebreid is gedocumenteerd, heeft deze hegemonie geleid tot een uitholling van staatssoevereiniteit ten gunste van economische machten die niet-democratisch of zelfs anti-democratisch zijn. Zo voelen mensen steeds minder invloed op hun land en hun eigen leven, terwijl de wereld tegelijk instabieler wordt.

De samenleving die hierdoor ontstaat, kan worden beschreven als een 'omgekeerde totalitaire samenleving' (of 'fragmentaire samenleving'). Waar totalitaire regimes het individu opofferden aan het collectief, de natie, de staat of de partij, lossen hedendaagse samenlevingen collectieven juist op tot een verzameling individuen-consumenten. De voortdurende acceleratie en technologische omwentelingen veroorzaken een drievoudige paniek:

- een economische paniek, veroorzaakt door een voortdurende verslechtering van de levensstandaard en levensomstandigheden van de meerderheid (althans in de ontwikkelde landen en bij lagere klassen in ontwikkelingslanden);
- een ecologische paniek, die zowel klimaatangst als ontkenning van de realiteit van klimaatverandering voedt (twee kanten van dezelfde medaille);
- een identitaire paniek: niemand lijkt nog te weten wat of wie waarde heeft, noch wie — behalve de markt en sociale media — die waarde kan erkennen.

Zogenaamde linkse en progressieve partijen blijken niet in staat op deze panieken te reageren, omdat deze zich op mondiaal niveau afspelen, terwijl electorale strijd gebonden blijft aan het lokale of nationale niveau, dat steeds minder in staat is mondiale interdependenties te beheersen. De mislukking van progressieve politiek houdt ook verband met het uitblijven van nieuwe ideologische fundamenteën die, na het instorten van het communisme en socialisme, sociale, identitaire en ecologische kwesties weten te verbinden.

Tegenover deze mislukking van progressieve krachten — en van politieke elites in het algemeen — presenteert het autoritarisme zich als een soort ‘omgekeerde progressieve politiek’: een schijnbaar volkse tegenbeweging, die effectiever lijkt dan links in het aanspreken van het volk en in het bijzonder van de werkende klasse. Het autoritarisme biedt identiteit en houvast, belooft de macht terug te brengen naar de staat en de natie, het verleden te herstellen, en een door neoliberalisme uiteengevallen samenleving opnieuw in te bedden in de mythologie van verloren eenheid.

Aan de macht gekomen in samenlevingen die formeel nog democratisch zijn, vaak dankzij het bespelen van sociale netwerken en het manipuleren van informatie, ontwikkelt het autoritarisme zich tot een vorm van technofascisme. Onder het mom van een pseudo-directe digitale democratie — via sociale media die iedereen de illusie geven vrijuit te kunnen spreken, terwijl haatdragende uitingen de virtuele en gefragmenteerde publieke sfeer domineren — probeert het autoritarisme van de eenentwintigste eeuw de bestaande instituties te vernietigen.

Zodra de instituties die stabiliteit en continuïteit van de democratische orde hebben gewaarborgd — rechtspraak, scholen, universiteiten, publieke gezondheidszorg, vrije pers, verenigingen, vakbonden, ngo's enzovoort — zijn gedelegeerd, rest er net als in vroegere totalitaire regimes slechts de wet van permanente beweging, afbraak en chaos. De samenleving kan dan in eender welke richting worden gestuurd, afhankelijk van de grillen van de autocraat en de belangen van zijn entourage.

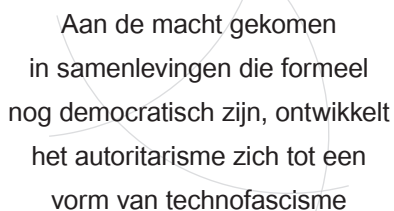
Een tweede reden voor de achteruitgang van het democratische ideaal is de onbepaaldheid ervan. We denken allemaal te weten wat de-

mocratie betekent, maar dat is verre van vanzelfsprekend. We kennen de formule van ‘de regering van het volk, door het volk, voor het volk’, en we associëren democratie met vrijheid en gelijkheid. Maar elk van deze begrippen kan op manieren geïnterpreteerd worden die democratie ondermijnen.

Zo kan ‘het volk’ worden herleid tot slechts een deel van de bevolking. Autoritaire regimes beweren in naam te spreken van de vergeten of achtergelaten groepen, maar dan uitsluitend van degenen met dezelfde afkomst, religie of ideologie; alle anderen worden tot zondebok gemaakt. Op gelijkaardige manier kan men collectieve vrijheid verheerlijken — de soevereiniteit van het volk — maar tegelijkertijd alle vormen van pluralisme onderdrukken. Of men kan kiezen voor het tegenovergestelde uiterste, en uitsluitend de individuele vrijheid koesteren, waarbij men meent overal recht op te hebben en zichzelf geen enkele verplichting tegenover het collectief oplegt.

Ook het idee van gelijkheid is in de afgelopen decennia radicaal van betekenis verschoven. Voorheen werd gelijkheid vooral begrepen als gelijkheid van omstandigheden (inkomen en welvaart). Sinds de globalisering van het neoliberalisme — dat persoonlijke verrijking boven alles waardeert en politieke vrijheid reduceert tot economische vrijheid — is het herverdelende ideaal verdrongen door een economisch geïnspireerd ideaal van gelijke kansen. Dat laatste veronderstelt dat iedereen het recht heeft naar de top te klimmen qua rijkdom, prestige en macht. Maar dat ideaal is in werkelijkheid slechts voor een zeer kleine minderheid weggelegd, en de uitzonderingen dienen vooral om de mythe in stand te houden.

Daarom is onze neoliberale wereld na de klassenstrijd van de negentiende en twintigste eeuw veranderd in een arena waarin de

Aan de macht gekomen
in samenlevingen die formeel
nog democratisch zijn, ontwikkelt
het autoritarisme zich tot een
vorm van technofascisme

strijd om erkenning van ieders waarde en waardigheid wordt uitgevochten. Het gaat om een strijd voor gelijkheid tussen individuen, tussen volkeren en culturen, maar ook om een strijd voor gelijke omstandigheden, voor gelijkheid als medemens, en voor gelijkheid in naam van individuele en collectieve verschillen. Het is de strijd van voormalig gekoloniseerde volkeren die nog altijd geconfronteerd worden met afhankelijkheid, racisme en minachting. Het is de strijd van vrouwen. Het is de strijd van verboden of gestigmatiseerde seksuele identiteiten. Het is de strijd van verdedigers van de natuur en van niet-menselijke wezens.

Al deze strijdvormen voor gelijkheid en erkenning zijn op zichzelf de uitdrukking van de democratische dynamiek en als zodanig volledig gerechtvaardigd.

Maar zij kunnen slechts slagen als zij elkaar niet ondermijnen, en als zij de samenleving niet uiteendrijven in talloze identitaire deelwerelden, noch ertoe leiden dat een breed gedeelde verzameling van gewoonten en culturele praktijken onderuit gehaald worden. Anders dreigt precies datgene wat vandaag de dag dreigt te gebeuren: een tegenreactie die democratie tegen zichzelf keert.

Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat het democratische ideaal veel complexer en kwetsbaarder is dan lange tijd werd gedacht. Het verwezenlijken ervan veronderstelt een zorgvuldig evenwicht tussen openheid en geslotenheid van het politieke lichaam, tussen individuele en collectieve vrijheden, tussen feitelijke gelijkheid en gelijkheid voor de wet, tussen gelijkheid van omstandigheden en gelijkheid van kansen. Democratie is des te moeilijker te bewaren, laat staan te laten bloeien, nu de strijd om erkenning zich tegenwoordig niet alleen op wereldschaal afspeelt, maar ook binnen elk land.

In deze geglobaliseerde chaos van concurrerende identiteiten is onze enige richtingaanwijzer het kennen van en respect voor feitelijke realiteiten. De essentie van democratie is immers het kunnen verdragen van verschillende standpunten over *dezelfde* werkelijkheid — niet het creëren van alternatieve werkelijkheden die elkaar uitsluiten. Als er geen minimale overeenstemming bestaat over wat werkelijk is, kan er geen collectieve deliberatie plaatsvinden. Constructieve oppositie verandert dan in destructief conflict, waaruit alleen een autocraat kan oprijzen door zijn eigen ‘alternatieve waarheid’ op te leggen. Dit is wellicht de grootste uitdaging voor de democratie in het huidige, ongereguleerde digitale publieke domein.

Sociale media spelen een sleutelrol in deze uitwisseling van een gedeelde werkelijkheid. Zij versterken de versnippering van samenlevingen, die door het neoliberalisme al zijn omgevormd tot losse aggregaten van individuen, in afgesloten groepen die elkaar negeren of haten. Mensen geloven wat zij willen geloven, en willen vooral geloven dat zij meer waard zijn dan anderen — dan andere sociale groepen, andere religies, andere landen. Sociale media vormen zo een ideaal instrument voor commerciële, ideologische, politieke en geopolitieke manipulatie. De ingenieurs achter deze systemen hebben er geen moeite mee om voor elk publiek een andere boodschap te produceren, waarbij evenveel ‘waarheden’ circuleren als er doelgroepen en belangen zijn.

Tegenover deze bijzonder doeltreffende manipulaties moeten we ook waakzaam zijn voor de ontwrichtende invloed van schermen en videogames op het dagelijks leven, vooral bij jongeren waarvan de hersenen nog in ontwikkeling zijn. Studies zijn unaniem in hun bevinding dat meer schermtijd leidt tot da-

lende intellectuele prestaties, verlies van concentratievermogen, en toenemende moeite om met echte mensen om te gaan, laat staan om gedachten helder en samenhangend te verwoorden. De komst van smartphones in 2010 ging gepaard met een toename van psychische problemen en een sterke stijging van depressies onder tieners (met 145 procent bij meisjes en 121 procent bij jongens). Zelfmoordcijfers stegen met 91 procent bij jongens en 167 procent bij meisjes. Om die reden zouden kinderen vóór zes jaar niet aan schermen moeten worden blootgesteld en zouden smartphones op school verboden moeten zijn. Toegang tot sociale media zou niet vóór zestien jaar toegestaan moeten worden (zoals in Australië reeds het geval is). Maar niet alleen jongeren staan bloot aan de dictatuur van de blik van hun leeftijdsgenoten. Als volwassenen willen ontsnappen aan de dictatuur van commerciële merken en de architecten van politiek-ideologische chaos, zouden ook zij het gebruik van sociale media moeten beperken.

De huidige dominante gedachte in het Westen is dat democratie betekent dat je alles mag doen en geloven wat je wilt, zelfs onzin; dat het verboden is om te verbieden. Maar deze vorm van libertarisme verbergt altijd de wens om bepaalde praktijken en zelfs woorden te verbieden — zoals het voorbeeld van de Verenigde Staten onder Trump 2.0 duidelijk toont. Geen enkele democratie kan zo'n hypocrisie en de teloorgang van sociale normen van fatsoen overleven.

Daarom is het essentieel om onafhankelijke publieke instellingen op te richten, te herstellen of te hervormen, met onbetwistbare autoriteit, die belast zijn met het verzamelen en communiceren van zo betrouwbaar mogelijke gegevens over economische, sociale, medische, klimaatgerelateerde, ecologische en andere realiteiten. Zoals de coronacrisis aantoonde, is het minstens even belangrijk dat verschillen in methoden, analyses en conclusies tussen experts en binnen dergelijke

instellingen zichtbaar en begrijpelijk worden gemaakt voor een breed publiek.

Burgerschapseducatie moet burgers leren hoe ze sociale media op een verantwoorde manier kunnen gebruiken, en hoe ze plausible meningen kunnen onderscheiden van digitale intoxicatie. Er is werk aan de winkel.

Geo-Strategische Uitdagingen

Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn de risico's op grote regionale, continentale of mondiale conflicten niet zo hoog geweest als nu. De economische rivaliteit tussen staten wordt steeds feller. Die rivaliteit wordt versterkt door de toenemende schaarste aan landbouwgrond, water, olie en gas, ertsen, edele metalen en andere strategische hulpbronnen.

Aan deze economische, technologische en ecologische risicofactoren moet de toenemende instabiliteit van de wereld worden toegevoegd, nu deze multipolair is geworden. Geen enkele staat is nog in staat vrede af te dwingen door zijn overwicht, en we zien de terugkeer van imperiale ambities en invloedssferen. Er bestaat geen wereldwijde politiemacht meer. Noch de VN, noch de Verenigde Staten, noch China kunnen die rol vervullen. Wat resteert zijn regionale machten met onduidelijke en fluctuerende invloedsgebieden, die met elkaar in concurrentie en conflict staan.

Dit alles is bekend. Wat vaak ontbreekt om de volle omvang van het probleem te begrijpen, is oog voor het belang van de strijd om erkenning — niet alleen binnen landen, maar ook tussen landen. Het is tijd onder ogen te zien dat staten (en hun leiders) niet alleen gedreven worden door materiële belangen, maar ook door symbolische motieven die samenhangen met hun gepercipieerde grootheid, hun plaats in de wereld, hun identiteit en het respect dat zij afdwingen. Deze immateriële belangen zijn zo belangrijk geworden dat ze steeds vaker autonoom opereren, grotendeels los van economische factoren. De haat tussen verschillende samenlevingen en culturen, én

binnen samenlevingen zelf, groeit. Net als in de eerste decennia van de twintigste eeuw voorspelt deze ontwikkeling weinig goeds. De handelsoorlog die de huidige Amerikaanse regering tegen de rest van de wereld, en in het bijzonder tegen China, heeft ontketend, laat zien in welke mate kwesties van prestige onlosmakelijk verbonden zijn met economische belangen — en deze zelfs kunnen overheersen.

Gedurende meer dan drie eeuwen domineerde het Westen de wereld. Het zag zichzelf, en werd grotendeels gezien, als bewonderenswaardig en benijdenswaardig. Het Westen was de instantie die erkenning uitdeelde. Volkeren wereldwijd maten hun waarde af aan de maatstaf van wat het Westen bracht. Maar de erkenning die zij ontvingen, was vaak doordrenkt met minachting en racisme. Vandaag wordt de westerse hegemonie van alle kanten uitgedaagd en bedreigd. Voormalige imperiale mogendheden, ooit overtuigd van hun waarde en macht, maar vernederd en gekleineerd door het Westen, richten zich weer op. China op de eerste plaats, dat het dichtst bij technologische, economische en militaire supermachtsstatus is gekomen. Ook Rusland wil wanhopig terugwinnen wat het van zijn vroegere imperium kan heroveren, te beginnen met Oekraïne. Evenmin zijn Turkije en Iran vergeten dat zij ooit grote delen van de moslimwereld domineerden. India herinnert zich zijn vroegere grootheid en streeft naar herstel ervan. Deze en andere landen vinden elkaar in hun wrok tegen het Westen, dat hen zo lang heeft verslagen en vernederd. In deze context kristalliseert het zogenaamde Israëliisch-Palestijnse conflict veel van de tegenstellingen uit die de wereld verscheuren: tussen Noord en Zuid, tussen de westerse democratie en haar tegenstanders, tussen een ontspoorde Israëliische democratie die genocidaal is geworden, en een vorm van verzet die alleen nog terreur als middel ziet.

In het Westen zelf brokkelt het vertrouwen in elites en instituties af, naarmate de westerse

dominantie in de wereld afneemt. De levensstandaard daalt, de beloften van vooruitgang en een betere toekomst voor nieuwe generaties blijken ijdel, en identiteiten wankelen. Alle vormen van hiërarchie en overheersing worden ter discussie gesteld. De roep om vernietiging van de bestaande sociale orde gaat hand in hand met het verlangen terug te keren naar de stabiliteit van traditionele waarden.

Deze dubbele kritiek — op de overheersing van het Westen over de rest van de wereld en, algemener, op gevestigde hiërarchieën — is legitiem en noodzakelijk. Deze kritiek biedt degenen die zich vernederd voelen de mogelijkheid om hun waardigheid te herwinnen door hun eigen waarde te bevestigen. Maar er is een grens. Tegelijkertijd heeft de wereld, zoals die in de twintigste eeuw is ingericht, meer nodig dan louter blinde verdediging. Hervorming is noodzakelijk. Kritiek op het Westen is legitiem en noodzakelijk zolang zij niet in feite dient om de macht van dictaturen te consolideren en het democratische ideaal te vernietigen, wat uiteindelijk ten koste gaat van het volk. Met de komst van de nieuwe Amerikaanse regering en haar sympathieën voor Rusland en autoritaire leiders, vervagen de scheidslijnen tussen Zuid en Noord, Oost en West. Het begrip 'het Westen' wordt steeds diffuser.

Hoe onzeker deze tijden ook zijn, uiteindelijk hebben we geen ander ideaal om voor te strijden dan het democratische ideaal, met het respect voor rechtvaardigheid, pluralisme, vrijheid van mening en meningsuiting, mensenrechten, en de beperkingen die het oplegt aan machtsconcentratie. Als het Westen moet worden bekritiseerd, dan niet omdat het het moderne democratische ideaal heeft voortgebracht, maar omdat het dat ideaal vaak niet heeft gerespecteerd, het heeft gebruikt als alibi voor zijn imperialistische (en racistische) overheersing van de rest van de wereld, en als rechtvaardiging voor eigenbelang. Het Mondiale Zuiden heeft gelijk wanneer het de hypocrisie en dubbele standaarden van het Westen aan de kaak stelt — wie wordt ver-

oordeeld en wie niet. Maar ruw autoritarisme is geen alternatief; integendeel.

De fundamentele kwestie vandaag is hoe nieuw leven kan worden ingeblazen in het democratische project in een wereld en in samenlevingen die aanzienlijk verschillen van die van de negentiende en twintigste eeuw.

Wij zijn van mening dat een vergelijkbare diagnose kan worden gesteld met betrekking tot de natiestaat. De coronacrisis heeft laten zien dat de respons op zulke gebeurtenissen het meest effectief is op het niveau van de natiestaat. Burgers richtten zich instinctief tot hun nationale regering. De natiestaat is diep verankerd en kan effectief bestuur bieden wanneer deze op zijn best functioneert. De uitdaging is echter hoe natiestaten beter kunnen samenwerken, niet alleen

bij crisissen zoals corona, maar in het algemeen. Hoe kunnen impulsieve conflicten tussen steeds nationalistischer staten worden voorkomen? En hoe kunnen steeds meer multi-etnische en multiculturele samenlevingen worden verbonden en verenigd? De dreiging komt zowel van binnenuit als van buitenaf.

Het blijft een feit dat de natiestaat essentieel is voor het aanpakken van mondiale vraagstukken zoals klimaatverandering en de achteruitgang van de biosfeer. Het model van de natiestaat moet worden hervormd, maar blijft de meest effectieve instelling om de principes van Gemeenschappelijke Menselijkheid en Gemeenschappelijke Natuur in praktijk te brengen.

Het idee om een vreedzame wereldorde te bouwen (eerst via de Volkenbond, later via de VN), waarbij elke onafhankelijke staat even zwaar zou wegen, is grotendeels illusoir wanneer sommige staten slechts tienduizenden inwoners hebben, terwijl andere honderden mil-

joenen tellen — en hun economische, culturele, religieuze en politieke macht zo ongelijk is.

Rijken hadden als voordeel dat ze een zekere vorm van vrede konden garanderen over grote gebieden en lange periodes, terwijl ze de diversiteit van culturen en religies toelietten zolang die de hegemonie van de keizer of heerser niet uitdaagden. Tegenwoordig kan geen enkel land zijn hegemonie over de hele planeet vestigen. We zullen niet allemaal ‘verenigd onder één hemel’ kunnen leven, volgens de Chinese formule van Tianxia. Er is niets dat erop wijst dat er binnenkort een wereldstaat zal ontstaan (als dat al wenselijk zou zijn). De gedurfde Europese poging om een nieuwe politieke realiteit te scheppen — post-imperiaal en post-nationaal, ongeëvenaard in

de geschiedenis — is een fragiel en onvolmaakt succes. Of het model kan worden uitgebreid, is allerminst zeker. Europa is politiek en militair nog te zwak om veel gewicht in de wereld te leggen. De invasie van Oekraïne en het nieuwe isolationisme van de Verenigde Staten vormen een uitdaging die de Europese Unie wellicht kan aanzetten tot vooruitgang.

Het blijft een feit dat de natiestaat essentieel is voor het aanpakken van mondiale vraagstukken zoals klimaatverandering en de achteruitgang van de biosfeer

Daarmee rijst de vraag wat er gedaan moet worden. Er bestaat op dit moment geen eenvoudige, bevredigende oplossing voor deze vraag. Zolang die ontbreekt, zal de wereld niet in vrede kunnen leven. In de tussentijd lijkt het een prioriteit om op zijn minst een deel van de bevoegdheden en soevereiniteit te herstellen die door de processen van neoliberalisering aan de natiestaten zijn ontnomen, zodat zij weerstand kunnen bieden aan de wetten van de markten. Burgers moeten weer het gevoel krijgen dat zij greep hebben op hun eigen lot, om zo de vlucht naar de illusies van sterke mannen, exclusief nationalisme en zondebokpolitiek in te dammen.

Momenteel worden regeringen geconfronteerd met twee steeds sterker wordende tendensen, die op het eerste gezicht tegengesteld lijken, maar in werkelijkheid complementair zijn. Omdat regeringen onderworpen zijn aan de wetten van de financiële markten, zijn zij niet in staat zelfs maar bescheiden belastingen op kapitaal op te leggen, laat staan kapitaal aan te trekken. Daarom creëren zij speciale economische zones binnen hun grenzen, waar sociale en milieunormen niet gelden en belastingen vrijwel niet bestaan. Het is onmogelijk een politieke gemeenschap te creëren die geïnspireerd wordt door de principes van Gemeenschappelijke Menselijkheid en Gemeenschap in een omgeving waar uitzonderingswetten van kracht zijn.

Aan de andere kant *lijken* staten sterker te worden doordat zij autoritairder en nationalistischer worden, en zich inzetten voor steeds illiberalere en anti-democratische vormen van kapitalisme. In feite zijn dit twee kanten van dezelfde medaille en twee momenten van een vicieuze cirkel. De fragmentatie en objectieve kwetsbaarheid van staten drijven hen ertoe een schijn van macht te zoeken en uit te dragen. Maar hoe meer zij die macht effectief willen maken, hoe meer zij geconfronteerd worden met de ongrijpbaarheid van kapitaalstromen. Het enige wat zij kunnen doen om die ongrijpbaarheid tegen te gaan, is zich vastklampen aan, en zichzelf wijsmaken dat zij stellen in staat van macht.

Totdat het juiste evenwicht is gevonden tussen de natiestaat en postnationale formules, is er geen andere oplossing dan uit te gaan van het principe dat *bestaande grenzen in beginsel onaantastbaar zijn*. Dit betekent dat de invasie van Oekraïne door Rusland, de invasie van een deel van de Democratische Republiek Congo door Rwanda, die van Armenië door

Azerbeidzjan, en de geplande annexatie van Gaza en de Westelijke Jordaanoever door de staat Israël, moeten worden veroordeeld. Anderzijds hebben machthebbers een absolute verplichting om minderheden te respecteren en om iedereen over wie zij macht uitoefenen de voorwaarden te bieden voor materiële overleving, behoud van identiteit en mogelijkheden voor individuatie en gemeenschap. Een aanzienlijk deel van de migratieproblematiek zou daarmee worden opgelost.

Conclusie: Naar een Globaal Parlement van Burgers

Alle mensen worden gedreven door een legitieme behoefte aan erkenning en aan rechtvaardigheid. Het zal onmogelijk zijn om de uitdagingen die ons te wachten staan het hoofd te bieden, en om een leefbare wereld te bouwen waarin het goed leven is, zonder aan deze behoeften tegemoet te komen. Het zal onmogelijk zijn weerstand te bieden aan de voortschrijdende ecocide en de proliferatie van autoritaire dictaturen zonder een nieuw soort humanisme te creëren dat zorg draagt voor de natuur en zich bewust is van haar kwetsbaarheid, en dat dit humanisme zowel geloofwaardig als aantrekkelijk maakt (met name gezien de opkomst van kunstmatige intelligentie). Geen enkele staat ter wereld en geen enkele bestaande internationale organisatie is machtig genoeg om een universele standaard van rechtvaardigheid op te leggen. Maar alleen als dit streven naar rechtvaardigheid een mondiale uitdrukking vindt, alleen als het vanzelfsprekend wordt voor brede lagen van de wereldbevolking, zal het zich kunnen opdringen aan machthebbers en elites.

Het is daarom essentieel om een gemeenschappelijke uitdrukking te vinden binnen sociale bewegingen die streven naar een post-neoliberale, post-imperialistische en post-

De ontmoeting van de
morele leiders van de wereld, die
wij in samenwerking met andere
bewegingen zullen proberen te
initiëren, zou de opmaat moeten
vormen voor een Mondiaal
Burgerparlement

groei-wereld. Het convivialistische voorstel is om enkele van de meest vooraanstaande morele, intellectuele, wetenschappelijke en religieuze autoriteiten van onze tijd te laten samenwerken om de basisbeginselen en waarden voor zo'n wereld te formuleren: om te zeggen waar ieder mens recht op mag hebben, en wat we moeten nalaten. Op die manier zouden zij een nieuwe Rede voor de wereld formuleren.

Dit *Nieuwe Convivialistische Manifest* is geschreven in de hoop als basis te kunnen dienen voor discussie en als mogelijk vertrekpunt voor debatten tussen sociale bewegingen uit het Noorden, Zuiden, Oosten en Westen, om te komen tot een plechtige Verklaring van Algemene Onderlinge Afhankelijkheid. Anders dan in het project van de Verlichting vereist onze huidige en toekomstige situatie dat wij zoveel mogelijk rekening houden met de historische en geografische diversiteit van culturen. Diversiteit moet worden gerespecteerd, maar ook overstegen, omdat onze interdependentie — tussen ons, tussen regio's, en tussen mensheid en natuur — vandaag totaal is. Wij zullen onszelf redden of samen ten onder gaan. Er bestaat geen vreedzame, welvarende of wenselijke wereld waarin alleen een deel van de mensheid goed leeft terwijl de rest moet vechten om te overleven, zonder hoop op waardigheid.

De ontmoeting van de morele leiders van de wereld, die wij in samenwerking met andere bewegingen zullen proberen te initiëren, zou de opmaat moeten vormen voor een *Mondiaal Burgerparlement*. Dit zal alleen mogelijk zijn met de inzet van alle internationale netwerken die het algemeen belang van de mensheid vooropstellen. Het zou aan deze leiders zijn om de leden van het *Mondiaal Burgerparlement* door middel van loting aan te wijzen, zodat elke vrijwillige burger kans maakt om gekozen te worden. Ontstaan uit een proces dat zowel horizontaal als verticaal is (van onderop en van bovenaf), samengesteld uit een Vergadering, een Raad van Wijzen en

een Comité van Experts, zou dit parlement de mondiale gewetensstem van de mensheid belichamen. Het zou het kompas zijn dat wij zo dringend nodig hebben.

Maar hoe kan dit werkelijkheid worden? Het is niet voldoende te zeggen dat zo'n project goed of zelfs essentieel zou zijn. Er moeten individuele en collectieve krachten achter staan die zich bewust zijn van de ernst van de inzet en bereid zijn te strijden om deze nieuwe wereld te laten ontstaan. Wij mogen hopen dat de sociale bewegingen die vandaag al bestaan, zich met dit project zullen identificeren en de kracht en de mogelijkheden erkennen die liggen besloten in het overkoepelende principe van algemene onderlinge afhankelijkheid. Zo kan bijvoorbeeld de strijd tegen de opwarming van de aarde het best gerealiseerd worden door de afschaffing van belastingparadijzen en de strijd tegen endemische corruptie. Fragmentatie kan het best worden bestreden met eenheid onder de vlag van interdependentie. Wanneer mensen en bewegingen uit verschillende domeinen zich vastberaden achter deze strijd scharen, kunnen wij de hoop herwinnen.

Epiloog

Laten we een beetje dromen (maar niet te veel).

Begin jaren 2050 hebben de ideeën en voorstellen die hier worden verdedigd — aangepast en aangevuld door de vele netwerken die zich bij het initiatief hebben aangesloten — zich breed verspreid in de wereldwijde publieke opinie. Zij zijn zo vanzelfsprekend geworden voor een groot deel van de mensheid, dat elites en regeringen zich er stap voor stap bij hebben moeten aansluiten. De catastrofale trajecten waartoe de wereld gedoemd leek, zijn omgebogen of aanzienlijk gecorrigeerd. En zo bevinden we ons in 2050.

De proliferatie van verenigingen en ngo's heeft geleid tot ongekennde democratische

vindingrijkheid op lokaal, regionaal, nationaal en internationaal niveau.

De toepassing van strikte sociale en ecologische normen maakt het mogelijk om bedrijfsactiviteiten te verbinden met respect voor het algemeen belang. Een vorm van welvaart zonder de dwang tot voortdurende bbp-groei is overal tot stand gekomen, mede dankzij ondernemingen die zich werkelijk scharen achter een sociale, solidaire en ecologische economie, en zich niet beperken tot oppervlakkige greenwashing.

De drastische vermindering van ongelijkheden heeft geleid tot de wedergeboorte van openbare diensten en het gevoel van een gemeenschappelijk goed. Overal genieten mensen effectief recht op onderwijs, gezondheidszorg, rechtspraak en veiligheid. Internationale solidariteitsmechanismen zijn ingevoerd om landen, regio's en sociale groepen te ondersteunen waar deze verworvenheden nog pril zijn.

Dankzij het beleid van een gegarandeerd universeel minimuminkomen is armoede niet verdwenen (zal dat ooit zo zijn?), maar wordt niemand nog tot ellende veroordeeld.

Tegen alle verwachtingen in — en juist dankzij deze tempering van economische oververhitting — zijn de doelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs bijna gehaald. De opwarming van de aarde is niet boven twee graden gestegen en zal verder niet toenemen. De enorme middelen die hierdoor worden uitgespaard, worden ingezet voor aanpassingsmaatregelen, innovatie en lokale projecten.

Landen die ooit als onleefbaar werden beschouwd, blijken weer leefbaar te zijn geworden.

De relaties tussen vrouwen en mannen, tussen de seksen en tussen verschillende

genderidentiteiten zijn tot rust gekomen. Doordat een groot deel van de spanningen en onzekerheden van de neoliberale economische orde is weggefallen, worden verschillen en diversiteit als minder bedreigend ervaren. De erkenning van mensen en hun waarde verloopt vanzelfsprekender. Machismo en racisme zijn op hun retour. Mannen en vrouwen hebben meer mogelijkheden gekregen.

De regulering van internet, sociale media en AI op nationaal en internationaal niveau heeft wereldwijd geleid tot een stijging van IQ-scores en taalvaardigheden, en tot een hernieuwde publieke sfeer die aanzienlijk minder gewelddadig is. De beperking van nepnieuws en complottheorieën maakt het weer mogelijk gedeelde waarden te formuleren en te erkennen. De dreiging van burgeroorlog in veel landen, waaronder de Verenigde Staten, is afgenomen.

De wetenschap heeft een nieuwe plaats gevonden in de samenleving. Er is een nieuw evenwicht ontstaan tussen relativisme en positivistisch objectivisme. De opeenvolgende crisissen hebben het mogelijk gemaakt dat wetenschappers beter uitleggen hoe kennis tot stand komt, wat ze waard is en wat haar grenzen zijn — en dat het publiek dat begrijpt.

De grote conflicten tussen staten, die de wereldvrede bedreigden, worden nu beslecht door arbitrage van het Mondiaal Burgerparlement, waarvan de morele autoriteit nauwelijks nog ter discussie wordt gesteld.

Deze visie van een vreedzame samenleving roept vanzelfsprekend een utopische wereld op. Maar het is een concrete utopie. Niets van wat hier wordt geschetst, is onbereikbaar. Het ligt binnen handbereik. Het doel van dit manifest is een begaanbaar pad te schetsen van het wenselijke naar het mogelijke, en vervolgens van het mogelijke naar het werkelijke.

De transitie moet radicaal zijn, maar als zij een voorafschaduwning wil zijn van de wereld die wij voor ogen hebben, moet zij ook zachtmoedig zijn, want barbarij kan niet met barbarij bestreden worden. De transformatie moet tegelijk zacht en radicaal zijn, transformatief en evolutionair, democratisch en constructief.

Wij moeten tegelijkertijd samenleving, cultuur, economie, politiek én onszelf transformeren. Laten we beginnen bij onszelf en samen, in de interstitiële ruimtes van het systeem, convivialistische gemeenschappen, alternatieve samenlevingen, solidaire economieën, emanciperende culturen en participatieve democratieën creëren. Laat dit aanstekelijk zijn en inspireren tot efficiëntere manieren om beleid te voeren dat een evenwicht vindt tussen de vijf convivialistische principes.

Yes we can! Als wij onze ideeën en idealen, onze krachten en zwakheden, onze hoop en angsten bundelen in een radicaal, transformerend en verbeeldingsrijk project. Wij hebben het vermogen om de wereld te veranderen. Alleen de effecten van het neoliberalisme hebben ons anders doen geloven. Om deze verandering mogelijk te maken en

de geschetste utopische wereld te verwezenlijken, moeten we hier en nu beginnen. Als we vooruit willen bewegen naar 2050, moeten we dringend overeenstemming bereiken over de hier verdedigde voorstellen — of over alternatieven van dezelfde aard. Geen ervan is onrealistisch ofodeloos complex. Samen vormen zij de systeemverandering die wij in de wereld hopen te zien.

Vertaling Harry Kunneman

Noten

1. De originele Franse versie van dit Manifest werd opgesteld door Alain Caillé en aangepast op basis van honderden commentaren en kritieken van convivialisten
2. Convivialistisch Manifest. *Verklaring van onderlinge afhankelijkheid*, Le Bord de l'eau, Lormont, 2013. International conviviale, *Tweede convivialistisch manifest. Pour un monde post-néolibéral*, Actes Sud, Arles, 2020
3. Als ruwe schatting zou dit voor Frankrijk neerkomen op ongeveer honderd miljard euro per jaar.
4. Het is vermeldenswaard dat in alle ontwikkelde landen de opbrengsten van successierechten en erfbelasting aanzienlijk lager zijn dan de politieke- en juridische kosten die de gemeenschap draagt om deze bezittingen te beschermen.